Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 347.94:[347.513:355.48]
DOI: https://doi.org/10.17721/1728-2195/2026/1.131-3

Юлія ГАРТМАН, асп.
ORCID ID: 0000-0002-5637-8358
e-mail: yuliia.hartman@knu.ua
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ

В с т у п . ***Доказування є одним із ключових інститутів цивільного судочинства, від якого безпосередньо залежить можливість ухвалення судового рішення на користь однієї зі сторін та ефективна реалізація принципу змагальності. Цивільне процесуальне законодавство України закріплює обов'язок сторін доводити обставини справи шляхом подання належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів. Особливого значення в цьому контексті набуває стандарт доказування як відносно нова для вітчизняної цивільної процесуальної науки категорія. Актуальність дослідження зумовлена активним формуванням судової практики у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією російської федерації проти України, які набули ознак окремої категорії цивільних справ. Метою статті є визначення особливостей доказування у зазначеній категорії спорів з урахуванням їх предмета доказування та стандарту доказування.***

М е т о д и . ***Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема аналіз, синтез, порівняльно-правовий і формально-юридичний методи. Дослідження поєднує теоретичний аналіз доктринальних підходів до стандарту доказування у цивільному процесі та емпіричне вивчення судової практики. Проаналізовано рішення судів першої інстанції у справах, провадження в яких було відкрито після 24 лютого 2022 року, із використанням інструментів Єдиного державного реєстру судових рішень, а також актуальні правові позиції Верховного Суду, сформовані після реформи ЦПК України 2019 року.***

Р е з у л ь т а т и . ***У результаті дослідження встановлено характерні особливості предмета доказування та засобів доказування у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією. Виявлено диференційований підхід судів до стандарту доказування залежно від виду шкоди: застосування підвищеного стандарту обґрунтованої переконаності у справах про відшкодування майнової шкоди та стандарту більшої вірогідності – у справах про відшкодування моральної шкоди. Обґрунтовано типовість доказової бази, що переважно складається з письмових та електронних доказів.***

В и с н о в к и . ***Аналіз рішень судів першої інстанції та правових позицій Верховного Суду дозволив зробити висновок, що судова практика характеризується єдністю щодо обсягу доказів та їхньої належності для доведення фактів заподіяння шкоди і причинно-наслідкового зв'язку між шкодою та подією, яка її спричинила.***

К л ю ч о в і с л о в а : ***цивільний процес, принцип змагальності, предмет доказування, стандарт доказування, докази, оцінка доказів, доступ до правосуддя.***

Вступ

Фундамент будинку під назвою "Цивільний процес" за аналогією з будинком, збудованим Ксандрою Крамер у її статті про конструкцію та деструктивізм в європейському цивільному процесі, становлять основоположні принципи цивільного процесу (Kramer, 2013). Початки формування принципів цивільного процесу, зокрема змагальності, сягають римського права. Ще з часів Законів дванадцяти таблиць процес складався з двох стадій – in iure (підготовка справи) та apud iudicem (розгляд по суті), в обох з яких ключову роль відігравали сторони, зокрема у доказуванні (Metzger, 2013). Згодом у Дигестах Юстиніана було закріплено базове правило розподілу доказового тягаря – "тягар доказування лежить на тому, хто стверджує" (Jolowicz & Nicholas, 2008).

Подальший розвиток принцип змагальності отримав у європейських правових системах, зокрема у Французькому цивільному процесуальному кодексі 1806 року, який вплинув і на законодавство Російської імперії 1864 року. Саме з цієї моделі походять принцип диспозитивності та розподіл доказових обов'язків (Усенко, 2014).

У подальшому Франц Кляйн у ЦПК Австрії 1895 року обґрунтував необхідність балансу між активною роллю суду та правами сторін, підкреслюючи важливість їхньої співпраці (van Rhee, 2005). Схожі ідеї розвивав Луїк Кадьєт, наголошуючи, що ефективний процес можливий лише за поєднання змагальності та співпраці сторін із судом, де правосуддя розглядається як публічна послуга, а суд не є пасивним (Cadiet, 2005).

У сучасному праві України принцип змагальності закріплений у ст. 12 Цивільного процесуального кодексу України (2004) (далі – ЦПК України). Він передбачає рівність процесуальних прав сторін, обов'язок кожної доводити обставини, на які вона посилається, а також покладення на сторони ризику наслідків їхніх процесуальних дій. Основне правило – "кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається" – відображає класичний принцип римського права: "Хто стверджує, той і доводить" (Ясинок, 2020, с. 40).

Отже, з наведеного вбачається наступний висновок: доказування є одним із найвагоміших кроків на шляху до судового рішення на користь однієї зі сторін, якому приділяється значна процесуальна увага.

Цивільний процесуальний закон України прямо закріплює обов'язок доказування, який полягає у доведенні обставин справи. З цією метою учасники справи подають до суду докази, на підставі яких судом може бути встановлено наявність чи відсутність тих фактів, на які посилаються сторони.

Відповідно до ЦПК України (2004, ст. 77–80) та вже класично у цивільній процесуальній доктрині вимоги, що пред'являються до доказів під час доказування, поділяються на чотири характеристики – належність, допустимість, достовірність та достатність. Саме докази, які відповідають зазначеним характеристикам, мають бути

© Гартман Юлія, 2026

ISSN 1728-3817

подані учасниками справи для доведення обставин, що становлять предмет доказування. Окремої уваги заслуговує стандарт доказування, який має першорядне значення для цивільного судочинства, є невід'ємним елементом інституту доказування та відносно новою концепцією для цивільної процесуальної науки України.

Відповідно мета цього дослідження полягає у визначенні особливостей доказування у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією російської федерації проти України, як категорії, яка нещодавно фактично відокремилась від інших справ про відшкодування шкоди та вже набула певних особливостей, зумовлених специфікою виникнення шкоди.

Актуальність дослідження полягає у тому, що від початку повномасштабного збройного вторгнення рф продовжилося активне формування судової практики у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, яка виникла після початку першої фази агресії у 2014 році. Звернення до суду за відшкодуванням є одним із доступних та основних способів захисту порушених прав постраждалих осіб. Відшкодування фізичних збитків, відновлення економічної діяльності та реінтеграція переміщених осіб є важливим пріоритетом у стратегії відновлення і розвитку України (Європейський Союз, 2024). Відповідно справи про відшкодування шкоди становлять значний суспільний інтерес та мають підвищену увагу як з боку пересічних громадян, так і з боку держави. З огляду на це, дослідження особливостей справ у зазначеній категорії, зокрема доказування як одного з найважливіших інститутів цивільного судочинства, яким забезпечується принцип змагальності, є необхідним для сталого розвитку судової практики, а також для ефективної реалізації права постраждалих осіб на справедливий суд.

Моє дослідження рухається від розуміння стандартів доказування та доказів у деліктних справах до їхніх особливостей в окремій категорії деліктів – у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією російської федерації проти України, звертаючись до загальних принципів та виокремлюючи ті особливості, що сформувалися у судовій практиці. В цій статті детально проаналізовані поняття і особливості стандарту доказування у цивільному процесі загалом та у спорах про недоговірні зобов'язання зокрема, предмет і обов'язок доказування, особливості доказів у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією рф проти України, виходячи із судової практики та теорії цивільного процесу.

Методи

Методологія цього дослідження ґрунтується на теоретичних та практичних засадах, що відображається також у структурі цієї роботи. Розділ 3 статті присвячений теоретичним аспектам концепції стандарту доказування у цивільному процесі та у спорах щодо деліктних зобов'язань зокрема. Аналіз доктринальних джерел був побудований за траєкторією від загальнотеоретичних основ інституту доказування до його спеціальних особливостей у справах обраної категорії. Спори щодо деліктних зобов'язань були обрані як родова категорія для справ про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, а тому Розділ 3 містить синтез теоретичної складової із релевантними практичними правовими позиціями Верховного Суду. Врахуванню підлягали лише ті правові позиції, які були сформовані після реформи ЦПК України 2019 року, та які є останніми актуальними позиціями на момент проведення цього дослідження (станом на 1 лютого 2026 року). Теоретичне підґрунтя складається із доробків вітчизняних дослідників, які здійснювали наукові розвідки щодо особливостей доказування у цивільному процесі, та представників континентальної та англо-американської правової традиції з урахуванням особливості досліджуваних понять.

Розділ 4 присвячений особливостям доказування у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією. З цією метою було ретельно проаналізовано судову практику у цій категорії справ. Вибірка проаналізованих справ формувалась на основі кількох критеріїв – період творення судової практики, категорії, в яких здійснювався пошук, інстанційність та географічна різноманітність суду. Для цілей цього дослідження були враховані судові рішення у справах, провадження в яких було відкрито після 24 лютого 2022 року, а період, що охоплюється дослідженням, обмежується 1 січня 2026 року з огляду на час його проведення. Пошук релевантних судових рішень здійснювався шляхом використання інструментів Єдиного реєстру судових рішень (далі – ЄДРСР), що дозволило відібрати дві категорії справ, найбільш близькі до досліджуваної, а саме справи у спорах про недоговірні зобов'язання, з них про відшкодування шкоди, з них завданої майну фізичних або юридичних осіб та завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, крім відшкодування шкоди на виробництві. З метою виявлення серед заданого масиву судових рішень у цих двох категоріях був здійснений цільовий пошук за ключовими словами. Такі ключові слова, як "збройна агресія", "військова агресія", "повномасштабне вторгнення" та їхні похідні форми, а також "з позовом до російської федерації", "з позовом до держави Російська Федерація", "в особі міністерства юстиції російської федерації", "внаслідок бойових дій" дозволили виявити справи як у спорах про відшкодування майнової, так і моральної шкоди, яка була завдана внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. В основі емпіричного дослідження знаходяться рішення судів першої інстанції з метою визначення особливостей доказування, оцінки доказів судами, зокрема стандарту доказування, та єдності у їхній практиці, а посилання на правові позиції Верховного Суду були використані для підтвердження правильного використання норм матеріального і процесуального права місцевими судами. Також аналіз єдності підходів судової практики полягав у врахуванні географічної різноманітності, оскільки для аналізу були відібрані судові рішення судів східних, західних, північних, південних та центральних областей України.

Таким чином в результаті руху дослідження від загального та спеціального вдалося виявити особливості доказування в обраній категорії справ і зробити відповідні висновки.

Результати

Доказування у цивільному процесі та їхнє застосування у деліктних справах: стандарти, предмет і обов'язок доказування

Категорія стандарту доказування відносно нещодавно увійшла до вітчизняної доктрини процесуального права та судової практики. Сам термін "стандарт доказування" (standard of proof), що позначає рівень імовірності, за якого певна обставина вважається встановленою на підставі доказів, походить із доктрини правових систем загального права, звідки він був запозичений у теорію та практику доказування Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та поступово впроваджується у країнах континентальної правової традиції, зокрема й в Україні

(Пільков, 2019). Внесення змін до ЦПК України та інших процесуальних кодексів у 2019 році дав поштовх для розвитку концепції стандарту доказування в Україні у судовій практиці та доктрині цивільного процесуального права.

Цивільне процесуальне законодавство України встановлює, що суддя оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, а жоден доказ не має заздалегідь встановленої доказової сили (Karnaukh, 2021). Хоча законом і не закріплено такого елементу доказування як стандарт доказування, проте фактичне його існування може бути підтверджене окремими нормами цивільного процесуального законодавства та матеріального права, якими чітко визначаються предмет доказування, його обов'язок та належні докази щодо деяких категорій спорів, зокрема і частково щодо деліктних зобов'язань. Часто стандарт доказування знаходить свій розвиток у судовій практиці, яка характеризується своєю єдністю. В одному з емпіричних досліджень застосування стандарту доказування у континентальній правовій традиції, яке полягало у опитуванні швейцарських суддів та судових секретарів щодо оцінки ними доказів та впевненості у доведеності обставин справи під час ухвалення рішення, було виявлено, що ймовірність задоволення позову досягає 50% вже тоді, коли суддя переконаний у правдивості фактів лише на 63%, хоча процесуальний закон вимагає високого стандарту "повної переконаності" (full conviction). Це дослідження наочно продемонструвало реальну застосовність таких стандартів доказування як "баланс ймовірностей" (термін, що використовується у Великій Британії, Канаді, Австралії та інших країнах Співдружності) або ж "перевага доказів" (термін, характерний для правової системи США) у цивільному процесі країн континентального права (Schweizer, 2016).

Стандарт доказування можна визначити як рівень переконаності суду щодо ймовірності існування тих обставин, які заявляються учасником справи шляхом надання суду належних, достатніх та достовірних доказів, на підтвердження або спростування заявлених вимог, та спосіб їхньої оцінки судом (Amerasinghe, 2005).

Відповідно проаналізувавши вказану дефініцію, можна дійти висновку, що стандарт доказування є категорією, на яку мають вплив інші чотири складники – обов'язок доказування, предмет доказування, тобто обставини, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення і мають бути доведені, докази та оцінка доказів судом. У цивільному процесі така оцінка здійснюється за принципом внутрішнього переконання суду щодо розумної ступені вірогідності досліджених доказів. Зазначене випливає із практики Верховного Суду, в якій Велика Палата Верховного Суду прямо застосовує стандарт вірогідності доказування у цивільних спорах. Зокрема, у своїй правовій позиції Суд зазначає, що принцип змагальності спрямований на забезпечення всебічного та повного з'ясування фактичних обставин справи, зокрема шляхом покладення обов'язку доказування на сторони процесу. Водночас дія цього принципу не означає, що суд зобов'язаний визнавати встановленою обставину лише на підставі посилань сторони на її існування. Така обставина підлягає доказуванню відповідно до стандарту більшої переконливості, за яким сукупність поданих доказів має свідчити про вірогідність її існування вищу, ніж вірогідність протилежного (Постанова Великої Палати Верховного Суду, 18 березня 2020, справа 129/1033/13). Тобто мова йде про принцип "балансу вірогідностей", відомий також як "розумна ступінь достовірності", керуючись яким сторони зобов'язані подати до суду докази, достатні для підтвердження існування обставини чи факту, на які вони посилаються. В першу чергу таке зобов'язання виникає у позивача, яким у деліктних справах є особа, якій була завдана шкода, як тієї зі сторін, що ініціює процес. Отже, обставина не може вважатися доведеною лише через відсутність її спростування іншою стороною (так звана концепція негативного доказу), оскільки застосування такого підходу нівелює зміст і призначення принципу змагальності.

Фактично стандарт доказування можна вважати порогом, який визначає, коли докази є достатніми для обґрунтованого переконання, та регулює процес надання та оцінки достатніх доказів (Urbaniak & Di Bello, 2021). Подібний підхід до стандарту доказування у цивільному процесі розтлумачений у коментарі до Правила 87 Модельних європейських правил цивільного процесу, згідно з яким правило вимагає, щоб суд був "обґрунтовано переконаний" у наявності відповідного факту. Це слід розуміти як стан, максимально наближений до повної переконаності, з урахуванням того, що повна переконаність є ідеалом, який у практиці, як правило, недосяжний. Автори коментаря звертають увагу на необхідність застосування певної гнучкості та адаптації стандарту переконаності до конкретних обставин кожного провадження, за яких суд може вважатися "обґрунтовано переконаним". При цьому термін "переконаний" у контексті стандарту доказування необхідно розуміти як синонім поняття "задоволений". Також у коментарі підкреслюється істотний вплив стандарту доказування як на процесуальну стратегію сторін, так і на підхід суду до встановлення фактичних обставин справи (European Law Institute & UNIDROIT, 2021).

Особливо чітко стандарт доказування прослідковується у деліктних зобов'язаннях, про що йтиметься далі.

Справи за деліктними зобов'язаннями мають характерний категоріальний (або ж родовий) предмет доказування, який становить сукупність фактів та обставин, які встановлюються при розгляді та вирішенні будь-якої справи цієї категорії (Грабовська, 2018). Насамперед ці факти та обставини мають стосуватись і доводити чотири основні елементи – причину (дія чи подію), наслідок у вигляді шкоди, причинно-наслідковий зв'язок між ними та вину, яка ставиться у взаємозалежність із обов'язком з відшкодування. Слід підкреслити, що предмет доказування не є тотожним стандарту доказування, оскільки йдеться про різні за змістом і функціональним призначенням правові категорії. Предмет доказування визначає коло юридично значущих обставин, які підлягають встановленню судом у конкретній справі, тоді як стандарт доказування характеризує рівень переконаності суду щодо доведеності цих обставин. Водночас зазначені категорії об'єднані спільним інститутом доказування та перебувають у тісному взаємозв'язку, оскільки саме стандарт доказування слугує критерієм оцінки достатності, належності та достовірності доказів у межах визначеного предмета доказування. Таким чином, стандарт доказування застосовується судом не автономно, а у прямому зв'язку з предметом доказування, забезпечуючи можливість ухвалення обґрунтованого та справедливого судового рішення.

Стандарт доказування може реалізовуватись лише у відношенні до доказів, які відповідають певним характеристикам (Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 26 січня 2022, справа 953/6561/20). У цивільному процесі України докази оцінюються з точки зору належності, допустимості, достовірності та достатності (ЦПК України, 2004, ст. 77–80). Вимоги щодо

належності доказів є класичними та загальними для будь-яких категорій справ – докази мають містити інформацію щодо предмета доказування і підтверджувати ті обставини, на які посилаються сторони. Однак залежно від категорії спору належність може мати свої особливості. Про належні докази у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, йтиметься у наступному розділі цього дослідження.

У цивільній процесуальній доктрині є відомим правило допустимості засобів доказування. Його суть полягає у тому, що інформація, яка надається у якості доказів може бути отримана лише у законний спосіб та із дотриманням передбаченого законом порядку. При цьому, допустимість доказів може характеризуватись як загальна та спеціальна (Сакара, 2022). Згідно із позицією Великої Палати Верховного Суду загальний характер допустимості полягає у неухильному дотриманні вимог щодо отримання інформації з визначених законом засобів доказування, з додержанням порядку збирання, подання та дослідження доказів, незважаючи на категорію справи, в межах якого відбувається доказування. На противагу загальній ознаці правила допустимості спеціальний характер полягає в обов'язковості певних засобів доказування для окремих категорій справ чи заборони використання деяких із них для підтвердження конкретних обставин справи (Постанова Великої Палати Верховного Суду, 7 грудня 2021, справа 905/902/20). З цього випливає, що оцінювати допустимість засобів доказування суди мають у двох контекстах – законності та дотримання порядку подання. Однак не завжди обов'язковість засобів доказування закріплена матеріальним законодавством. Часто трапляється, що підходи до доказування у певних категоріях справ формуються поступово із розвитком судової практики. У деліктних справах, зокрема, для справ про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, обов'язковість певних засобів доказування була сформована та напрацьована безпосередньо у судовій практиці.

Наступною вимогою до доказів, яка оцінюється судом під час їхнього дослідження, є достовірність. У деліктних справах важливим нюансом достовірності варто зазначити фактичну відповідність позовної вимоги у частині стягнення матеріальної шкоди тим збиткам, які були заподіяні зовнішнім чинником. Зважаючи на те, що збитками є втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, то в такому випадку документи, які підтверджують вартість придбаного рухомого або нерухомого майна, не можуть вважатись достовірними доказами вартості пошкодженого майна (Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 14 квітня 2021, справа 753/6519/19).

Такий критерій оцінки доказів як достатність безпосередньо корелює із вже згаданим стандартом балансу вірогідностей, оскільки його суть виражається в можливості суду дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування. Матеріально-правовий зміст обов'язку подавати докази полягає в тому, що, у випадку його невиконання суб'єктом доказування і неможливості отримання доказів, суд має право визнати факт, на який посилалась зацікавлена сторона, неіснуючим (Ясинок, 2020, с. 151). До прикладу, за відсутності достатніх доказів щодо наявності реального факту моральної шкоди, яка виникла як наслідок збройної агресії рф проти України, її ознак та наслідків, суд може відхилити позовну вимогу щодо її відшкодування.

Виникнення зобов'язання з відшкодування моральної шкоди зумовлюється наявністю сукупності юридично значущих елементів, а саме факту заподіяння моральної шкоди, протиправності поведінки особи, яка її завдала, причинно-наслідкового зв'язку між такою поведінкою та шкідливим наслідком, а також вини заподіювача. Обов'язок доведення факту моральної шкоди та причинного зв'язку покладається на позивача, тоді як відповідач має довести відсутність протиправності своїх дій або вини. При цьому вид вини не підлягає доведенню і не має значення для вирішення питання про відшкодування, хоча може мати значення для встановлення достатнього розміру компенсації. Хоча заподіяння моральної шкоди за своєю природою є негативним явищем, сам по собі цей факт не породжує автоматичного обов'язку її відшкодування, оскільки такий обов'язок виникає виключно у разі, коли шкода є наслідком протиправної поведінки відповідальної особи, що узгоджується з правовими висновками Верховного Суду (Постанови Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 25 травня 2022, справа 487/6970/20; 5 грудня 2022, справа 214/7462/20; 10 лютого 2025, справа 524/1252/23).

Підсумовуючи характерні властивості доказів у справах про відшкодування шкоди, зазначу наступне. У деліктних цивільних справах належними є докази, що містять інформацію про предмет доказування, зокрема щодо наявності або відсутності протиправної поведінки, факту заподіяння шкоди, а також причинно-наслідкового зв'язку між такою поведінкою та заподіяною шкодою. Допустимими визнаються докази, отримані у спосіб і порядку, встановлених законом, які підтверджують або спростовують зазначені обставини. Достовірними у цій категорії справ є докази, що з високим ступенем правдивості відображають фактичні дії та події й дають суду змогу переконатися у наявності чи відсутності відповідних юридично значущих фактів. Достатність доказів означає, що їх сукупність дозволяє суду дійти обґрунтованого та достовірного висновку щодо наявності деліктного складу, зокрема факту завдання шкоди та причинного зв'язку між протиправною поведінкою і її наслідками. Отже, у справах деліктного характеру вирішальне значення має якість доказового матеріалу, який повинен охоплювати ключові елементи відповідальності, а саме факт заподіяння шкоди, протиправність поведінки заподіювача та наявність причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) і шкідливим результатом. Процесуальна придатність доказів визначається дотриманням законодавчо встановленого порядку їх отримання, тоді як їх доказова цінність – здатністю достовірно відтворювати фактичні обставини правопорушення. Сукупність належних, допустимих і переконливих доказів має забезпечувати можливість формування судом обґрунтованого висновку щодо наявності або відсутності підстав для покладення деліктної цивільно-правової відповідальності.

Особливості предмета та стандарту доказування у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією

У практичному вимірі мета доказування полягає не стільки у встановленні об'єктивної істини, скільки у з'ясуванні того, чиї твердження про фактичні обставини справи – позивача чи відповідача – є більш переконливими. У цьому сенсі орієнтація на пошук абсолютної істини в цивільному судочинстві не має перспективи. Суд оцінює докази з позиції більшої ймовірності існування або настання тих чи інших фактів та подій.

Зважаючи на те, що відповідачі у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією рф проти України, в особі російської федерації або її державних органів чи посадових осіб не беруть фактичної участі у судовому розгляді, реальна змагальність такого процесу ставиться під сумнів. Починаючи з 2022 року, все частіше в ЄДРСР можна зустріти рішення у цій категорії справ, які були винесені заочно у зв'язку з неучастю відповідача та його представників, які, як вважається згідно напрацьованої судової практик та позиції Верховного Суду (Постанови Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 14 квітня 2022, справа 308/9708/19; 18 травня 2022, справа 428/11673/19), про дату, час і місце розгляду справи повідомляються належним чином.

Проте зазначене та відсутність спростувань з боку відповідача не звільняє позивача від обов'язку довести обґрунтованість своїх позовних вимог про матеріальну чи моральну шкоду належними, достовірними та достатніми доказами.

Оскільки категорія справ, особливості доказування якої досліджуються, виокремлюється з огляду на причину виникнення спору, то для початку в межах цього розділу варто з'ясувати чи підлягає доказуванню факт збройної агресії рф проти України окремо у кожному з проваджень, ініційованих у зв'язку із заподіяною внаслідок цього шкодою. Ст. 82 ЦПК України закріплюється вичерпний перелік підстав, що звільняють учасників справи від обов'язку доказування. Однією з таких підстав вважається визнання судом обставин справи загальновідомими. Як зазначає О. О. Грабовська (2018), відсутність потреби у доказуванні обставин, визнаних судом загальновідомими, обумовлюється тим, що істинність загальновідомих фактів є очевидною і доказування їх є нікчемним. Так, судами визнається загальновідомим факт збройної агресії рф проти України, що розпочалася у лютому 2014 року та призвела до анексії Автономної Республіки Крим і часткової окупації територій Донецької та Луганської областей. Також загальновідомим є факт здійснення рф 24 лютого 2022 року повномасштабного вторгнення на територію України, у зв'язку з чим з 05:30 24 лютого 2022 року на всій території держави введено воєнний стан на підставі Указу Президента України № 64/2022, який діє і в період проведення цього дослідження.

Верховна Рада України 14 квітня 2022 року визнала дії збройних сил рф та її політичного і військового керівництва під час повномасштабної агресії геноцидом Українського народу. Крім того, 27 квітня 2022 року Парламентська Асамблея Ради Європи у резолюції № 2433 констатувала безпрецедентний характер агресії рф проти України та її масштабні гуманітарні наслідки, зокрема найбільшу в Європі з часів Другої світової війни кризу, пов'язану з масовими людськими жертвами та переміщенням населення. Відповідно зазначене не потребує додаткового доказування, а саме посилання на факт триваючої збройної агресії є достатнім і достовірним.

Проте обставини, які мають бути доведені у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, не обмежуються лише самим фактом збройної агресії. Перш за все, позивачем має бути доведене його право на позов у матеріально-правовому сенсі (Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 8 квітня 2020, справа 761/310/17). Матеріально-правовою підставою для звернення до суду є порушення конкретно означеного права особи. Порушення права проявляється у позбавленні його носія можливості повною або частковою мірою здійснювати належне йому приватне (цивільне) право. Для застосування відповідного способу судового захисту необхідно з'ясувати, які саме цивільні права чи охоронювані законом інтереси позивача були порушені, не визнані або оспорені відповідачем, а також щодо захисту яких із них позивач звернувся до суду (Захаров, 2018). При цьому мова має йти не про абстрактне право, а про конкретне право особи. З цією метою позивач має надати суду належні та допустимі докази на підтвердження порушення і факту завданої шкоди, а також їхнього причинно-наслідкового зв'язку.

Оцінка доказів у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, здійснюється судами за загальним правилом та з дотриманням належної правової процедури. Згідно з цивільним процесуальним законом оцінка доказів здійснюється судом на основі внутрішнього переконання, сформованого в результаті всебічного, повного та об'єктивного дослідження матеріалів справи. Жоден доказ не має наперед визначеної доказової сили; суд перевіряє належність, допустимість і достовірність кожного доказу, а також їх достатність і взаємозв'язок у сукупності, надаючи мотивовану оцінку прийняттю або відхиленню доказів. Зважаючи на цей "золотий" стандарт оцінки доказів, навіть ті факти, які можуть здаватися очевидними або, щонайменше, ймовірними, та на які посилається позивач, мають бути доведені і підтверджені належними, допустимими та достовірними доказами, за винятком тих обставин, від доказування яких учасники справи звільняються.

Як вже було зазначено ініціатором судового провадження у цій категорії справ, є постраждала особа, на яку покладається тягар доказування щодо обставин, якими обґрунтовуються позовні вимоги. Все частіше у судовій практиці можна зустріти справи, ініційовані кількома особами, яким була завдана шкода внаслідок воєнних дій з боку рф (Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області, 30 грудня 2025, справа 369/5980/25). Оскільки особи, яким заподіяно шкоду, заявляють окремі позовні вимоги, які об'єднуються в межах одного провадження, то у таких випадках тягар доказування покладається на кожного з співпозивачів. Співпозивачі зобов'язані надати суду докази, що обґрунтовують саме їхню вимогу в межах одного провадження. Також необхідно обґрунтувати доцільність розгляду позовних вимог окремих позивачів в одному провадженні. Яскравим прикладом у цьому випадку є звернення до суду із вимогою про відшкодування співвласників багатоквартирного житлового будинку або співвласників іншого майна на праві спільної сумісної чи часткової власності.

Предмет доказування у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, можна визначити як сукупність обставин, що підтверджують або спростовують факти існування завданої шкоди, причини її виникнення та причинно-наслідкового зв'язку між ними.

За час розвитку судової практики у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією рф проти України, сформувався певний кістяк тих доказів, які вважаються належними. Далі ми розглядатимемо їх, розмежовуючи за кількома узагальненими видами шкоди, яка виникає. Це шкода життю і здоров'ю особи, шкода, завдана нерухомому і рухомому майну та моральна шкода. Але узагальнюючи, подальший аналіз буде побудований шляхом дослідження предмета доказування для майнової шкоди, до якої входять шкода рухомому і нерухомому майну, та моральної шкоди, яка виникає у зв'язку зі шкодою життю і здоров'ю особи, вимушеним переміщенням та іншими стражданнями.

ISSN 1728-3817

Доказування у справах про майнову шкоду, завдану збройною агресією

Як показує судова практика, для підтвердження обставин справи, які власне і зумовлюють звернення осіб до суду, та що стосуються пошкодження чи знищення нерухомого майна, позивачі надають низку доказів і підтверджень характеру пошкоджень та обґрунтованості суми компенсації. Обов'язковим доказом, що подається у всіх справах цієї категорії, є документ, який підтверджує право власності особи чи осіб на пошкоджений об'єкт рухомого чи не рухомого майна. Таким документом може бути витяг з Державного реєстру нерухомого майна та речових прав, свідоцтво про право на спадщину, договори купівлі-продажу, дарування, довічного утримання тощо, а також в окремих випадках рішення суду про визнання права власності на об'єкти нерухомого майна.

Незалежно від того, чи мова йде про житлову чи нежитлову нерухомість, важливим доказом серйозності пошкоджень є довідка про пошкодження, що видається відповідною комісією, утвореною при військовій адміністрації, яка уповноважена на обстеження житла (Закон України "Про військово-цивільні адміністрації", 2015, ст. 4), внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією російської федерації, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, на території відповідної територіальної громади. Такі довідки підтверджують категорію пошкодження, описують їх характер, засвідчують причину виникнення шкоди і містять висновки про подальшу можливість експлуатації (Рішення Приморського районного суду м. Одеси, 20 лютого 2025, справа 522/8068/24; Слов'янського міськрайонного суду Донецької області, 15 листопада 2023, справа 243/3249/23). Ще одним належним засобом доказування варто назвати звіти ДП "Укрдержбудекспертиза", згідно з якими може бути встановлена непридатність об'єкта для використання за цільовим призначенням, втрату ним своєї економічної цінності, наявність пошкоджень несучих, огороджувальних та інших конструкцій, ступінь та характер яких свідчить про рівень небезпеки об'єкта, тобто чи є досліджуваний об'єкт нерухомості зруйнованим чи пошкодження підлягають ремонту і можуть бути усунені, а об'єкт відновлено.

Непоодинокими є випадки, коли пошкоджене або знищене майно знаходиться на тимчасово окупованих територіях або на території активних бойових дій. У цьому випадку отримати докази, які б підтверджували факт знищення чи пошкодження, стає досить складним завданням, зумовленим обмеженням доступу власника до об'єктів, яким була завдана шкода. В такому разі одним з небагатьох варіантів засобів доказування стають дані, отримані з мережі Інтернет. У своїй практиці Верховний Суд займає позицію, відповідно до якої експертний висновок, складений за результатами проведеної фіксації і дослідження змісту веб-сторінки у мережі Інтернет є належним доказом за умови дотримання вимог до такого засобу доказування, передбачених статтями 106, 102 ЦПК України (Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 27 січня 2021, справа 753/13197/18). Веб-сторінки є електронними документами, які фізично не можуть надаватися суду, однак вони можуть містити відомості про обставини, які мають значення для справи, тому суд також може провести огляд і дослідження таких документів у місці їх знаходження (на відповідному Інтернет-ресурсі за вказаним стороною справи посиланням) з фіксацією таких процесуальних дій у протоколі (Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 7 липня 2021, справа 587/2051/18). Окрім цього, ще одним належним доказом у випадках відсутності безпосереднього доступу до об'єкта нерухомості віднедавна є акт дистанційного обстеження знищених окремих категорій об'єктів нерухомого майна (Постанова Кабінету Міністрів України "Порядок надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна", 2023). Такі акти складаються комісіями, утвореними виконавчим органом місцевих рад або військовими адміністраціями населених пунктів у разі їх утворення. Під дистанційним обстеженням розуміється сукупність дій, спрямованих на отримання, фіксацію та опрацювання відомостей про технічний і фактичний стан об'єкта нерухомого майна без безпосереднього доступу до нього, шляхом використання фото- та відеоданих, здобутих за допомогою цифрових пристроїв, у тому числі мобільних засобів, безпілотних літальних апаратів чи інших технічних засобів віддаленого спостереження, а також матеріалів дистанційного зондування Землі (Постанова Кабінету Міністрів України "Особливості проведення дистанційного обстеження знищених окремих категорій об'єктів нерухомого майна…", 2025, п. 4). Варто зазначити, що як і в судовій практиці, при формуванні цього акту можуть використовуватись фото- та відеоматеріали, отримані від заявника. Як доказ акт дистанційного обстеження отримав законодавче закріплення і регулювання у липні 2025 року і станом на час проведення цього дослідження може бути виданий лише в результаті обстеження щодо вичерпного переліку об'єктів нерухомого майна, а саме житлових будинків, будинків садибного типу, садових та дачних будинків, зокрема квартир, інших житлових приміщень, що розташовані в таких будинках.

Не менш важливими з точки зору принципу "розумної ступені достовірності", є докази, спрямовані на підтвердження обґрунтованості позовних вимог в частині суми відшкодування, на яку претендує позивач. Як вже зазначалось, така вимога має корелювати із фактичною оцінкою пошкоджень. Якщо майно пошкоджене частково, відповідно відшкодуванню підлягатимуть лише реальні збитки, розмір яких підтверджується звітом про оцінку майна, складеного суб'єктом оціночної діяльності. Вказаний звіт повинен визначати ринкову вартість невід'ємних поліпшень об'єкта нерухомості, що варіюється відповідно до категорії пошкоджень. Для підтвердження зазначених фактів інколи позивачі надають судам висновки судової будівельно-технічної експертизи, якою може бути визначена кошторисна вартість комплексу ремонтно-відновлювальних робіт з метою усунення завданих пошкоджень, що також є реальними збитками (Рішення Приморського районного суду м. Одеси, 20 лютого 2025, справа 522/8068/24). Проте слід зауважити, що витрати на проведення цієї експертизи покладаються на позивача. Оскільки отримання такого доказу як висновок експерта може стати додатковим фінансовим тягарем для постраждалих осіб, то як демонструє судова практика, позивачі частіше звертаються до спеціальних комісій при військових адміністраціях, які надають послуги обстеження пошкодженого і знищеного майна безкоштовно, ніж за висновками експертів.

Відстежуючи подібність у підходах до доказування у різних судових справах про відшкодування майнової шкоди, завданої збройною агресією рф, можна дійти висновку про формування стандарту доказування, за якого суди вважають конкретний набір доказів належним і достатнім для доведення позивачами розміру завданої їм шкоди та причинно-наслідкового зв'язку між зав-

данням їм шкоди та діями винної особи. У протилежних випадках, якщо належних та допустимих доказів, які підтверджують фізичне пошкодження рухомого та нерухомого майна, позивачем не надано, то суди відмовляють у задоволенні вимоги про відшкодування майнової (матеріальної) шкоди (Рішення Могилів-Подільського міськрайонного суду Вінницької області, 26 листопада 2024, справа 138/1621/24).

Варто звернути увагу, що підходи до підтвердження обставин заподіяння шкоди відрізняються у судовому та позасудовому порядках реалізації права на відшкодування. Тому фіксація відомостей про майно у Державному реєстрі пошкодженого та знищеного майна, створеному у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України (зокрема шляхом подання повідомлення через портал "Дія"), має значення для реалізації права на державну компенсацію відповідно до спеціального законодавства, однак не може розглядатися як належний доказ фактичного пошкодження чи знищення майна та визначення розміру завданої шкоди для суду (Рішення Магдалинівського районного суду Дніпропетровської області, 17 липня 2024, справа 179/603/24; Московського районного суду м. Харкова, 30 січня 2024, справа 643/11479/23). Тому фото- та відеопідтвердження, які допускаються для подачі заявки на компенсацію у встановленому законом порядку, не можуть слугувати єдиними доказами у суді і у протилежному випадку спонукають суди до відмови у задоволенні позовних вимог.

Проаналізувавши підходи судів щодо належності і достатності доказів для обґрунтованості чи необґрунтованості вимог про відшкодування шкоди, можна дійти висновку, що у справах, які стосуються шкоди, заподіяної майну, суди керуються стандартом обґрунтованої переконаності у існуванні чи не існуванні обставин, на які посилаються позивачі. Це свідчить про високі стандарти і вимогливість суду до доказування щодо цього виду шкоди у межах категорії справ про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією. Втім, судова практика характеризується єдністю щодо обсягу доказів та їхньої належності для доведення фактів заподіяння шкоди і причинно-наслідкового зв'язку між шкодою та подією, яка її спричинила.

Доказування у справах про моральну шкоду, завдану збройною агресією

Останнім з перелічених видів шкоди, щодо якого здійснюватиметься узагальнення судової практики з метою визначити стандарт доказування, є моральна шкода, завдана внаслідок дій, причиною яких є збройна агресія рф.

Норма статті 23 ЦК України поширюється на будь-які цивільно-правові відносини, в яких тій чи іншій особі було завдано моральної шкоди. Це, зокрема, підтверджується тим, що законодавець вживає формулювання "особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав". Тобто можливість стягнення компенсації моральної шкоди ставиться у залежність не від того, що це передбачено нормою закону або положеннями договору, а від порушення цивільного права особи (Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 22 квітня 2024, справа 279/1834/22). На позивача покладається обов'язок доведення факту заподіяння моральної шкоди та наявності причинного зв'язку між протиправною поведінкою і заподіяним наслідком, тоді як відповідач має довести відсутність протиправності своїх дій та їхнього зв'язку із шкодою, яка настала. Заподіяння моральної шкоди за своєю природою є негативним явищем, однак сам по собі факт її настання не завжди тягне виникнення обов'язку з відшкодування. Такий обов'язок виникає виключно у разі, якщо моральна шкода є наслідком протиправної поведінки.

Визначення розміру компенсації моральної шкоди ускладнюється відсутністю можливості її точного грошового виміру чи приведення до певного майнового еквівалента. У зв'язку з цим сума грошового відшкодування моральної шкоди має оціночний характер і встановлюється судом з урахуванням характеру правопорушення, інтенсивності фізичних і моральних страждань потерпілого, погіршення його здібностей або втрати можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала шкоди (якщо вина є умовою відповідальності), а також інших істотних обставин справи, з дотриманням принципів розумності та справедливості, які мають бути доведені позивачем (Постанови Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 25 травня 2022, справа 487/6970/20; 5 грудня 2022, справа 214/7462/20). У цьому випадку суд має керуватися принципом "балансу ймовірностей" для того, щоб максимально відповідно оцінити співвідношення доведених обставин та позовної вимоги. При цьому суди зазначають, що розмір відшкодування моральної шкоди має бути не більшим, ніж достатньо для розумного задоволення потреб потерпілої особи, і не повинен приводити до її безпідставного збагачення (Рішення Першотравенського міського суду Дніпропетровської області, 4 січня 2024, справа 186/1131/23).

Заявляючи вимогу про відшкодування шкоди, позивачі, частіш за все, визначать її розмір, посилаючись на рішення Європейського суду з прав людини у релевантних справах. Вважаючи, що під час вирішення питання розміру компенсації за спричинену їм моральну шкоду суди мають керуватися розміром присудженої до стягнення моральної шкоди у рішеннях ЄСПЛ у подібних спорах, позивачі нехтують своїм обов'язком з доказування відповідності розміру заявленої вимоги конкретно їхньому випадку та не подають інших доказів, що дозволяють суду встановити таку відповідність. Виходячи з цього, суди правильно зазначають, що подібні посилання на практику ЄСПЛ не можуть бути єдиною підставою для встановлення розміру завданої моральної шкоди за відсутності іншого обґрунтованого розрахунку для визначення розміру завданої шкоди (Рішення Автозаводського районного суду м. Кременчука, 30 січня 2024, справа 524/1252/23).

З аналізу судової практики у справах про відшкодування моральної шкоди, завданої збройною агресією рф, вбачаються досить низькі вимоги до стандарту доказування. Суди лояльно ставляться до стверджень і доводів у позовних заявах, часто ґрунтують свої рішення на загальновідомому факту агресії та описі страждань позивачів (Рішення Васильківського міськрайонного суду Київської області, 14 травня 2025, справа 362/7786/24; Ленінського районного суду м. Дніпропетровська, 9 липня 2024, справа 205/9671/23). Чи не єдиними доказами, які суди визнають належними, у цих випадках стають довідки внутрішньо переміщених осіб, якщо позивачі набули такого статусу, довідки про реєстрацію місця проживання або ж відмітки про прописку у паспортах старого зразка (Рішення Голосіївського районного суду м. Києва, 23 квітня 2024, справа 757/42701/23-ц; 24 грудня 2025, справа 752/25696/25; Деснянського районного суду м. Чернігова, 25 квітня 2024, справа 750/1063/24; Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області, 23 грудня 2025, справа 607/6780/25). Позивача також посилаються на встановлені судами факти вимушеного переселення як обґрунтування вимоги про

відшкодування моральної шкоди, яка виникла у зв'язку з цим (Рішення Глобинського районного суду Полтавської області, 10 квітня 2025, справа 527/3620/24).

Встановлюючи наявність душевних страждань позивачів суди виходять з того, що пошкодження майна особи іншою особою, вимушене переселення не може не спричиняти йому моральні страждання (Рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області, 10 жовтня 2023, справа 344/12881/23; Першотравенського міського суду Дніпропетровської області, 4 січня 2024, справа 186/1131/23). Зазвичай у цих випадках вимога про відшкодування моральної шкоди кореспондує вимозі про відшкодування майнових збитків.

У справах, в яких позивачі просять про відшкодування моральної шкоди, яка виникла у зв'язку із загибеллю членів сім'ї або близьких родичів внаслідок бойових дій, виконанням обов'язків військової служби, захистом Батьківщини, або ж обстрілів та атак держави-агресора, суди доходять висновку про завдання моральної шкоди у вигляді душевних страждань через втрату рідної людини. Достатніми для цього є докази, які підтверджують факт смерті та її обставини (наприклад, офіційне сповіщення про смерть військовослужбовця або рішення суду, яким встановлено факт смерті). А якщо моральна шкода заподіяна шляхом фізичних ушкоджень позивача внаслідок бойових дій, то належним доказом визнаються відповідні медичні довідки та акти обстеження стану здоров'я постраждалої особи (Рішення Коростенського міськрайонного суду Житомирської області, 13 лютого 2025, справа 279/7870/24; Славутського міськрайонного суду Хмельницької області, 28 лютого 2024, справа 682/3067/23; Тлумацького районного суду Івано-Франківської області, 24 липня 2023, справа 353/634/23; Франківського районного суду м. Львова, 10 червня 2024, справа 465/1758/24).

Варто також виокремити випадки, в яких суд вважав позовні вимоги безпідставними, оскільки позивачі не надавали належних, допустимих, достатніх та достовірних доказів на підтвердження факту завдання неправомірними діями рф моральної чи матеріальної шкоди. Якщо в одних справах, як вже зазначалось, суди визнають достатніми самі лише ствердження про моральну шкоду, то інша частина судової практики йде шляхом відмови у задоволенні позовних вимог, якщо факт завдання позивачу шкоди не знаходить свого підтвердження в ході розгляду справи та позивачем не надаються будь-які докази з огляду на положення ст. 76–81 ЦПК України в обґрунтування викладеного в позові. Такі вимоги суди визнають необґрунтованими, а отже, такими, що не підлягають задоволенню (Рішення Богунського районного суду м. Житомира, 2 жовтня 2024, справа 295/7313/24).

За час повномасштабного вторгнення поширеною стала практика звернень до суду із однотипними позовними вимогами та їхнім обґрунтуванням, в яких особи заявляють вимоги про відшкодування матеріальної і моральної шкоди, мотивуючи їх наступним. Позивачі посилаються на відомості з мережі Інтернет. Так, за даними, оприлюдненими The Washington Post та НАК "Нафтогаз України", унаслідок незаконної окупації Криму та частини Донецької області рф встановила контроль над значною кількістю українських родовищ корисних копалин, зокрема вугілля, нафти, природного газу, металів і рідкісноземельних ресурсів. За оцінками експертів, Україна втратила до 63 % вугільних родовищ, 11 % нафтових, 20 % газових, 42 % металевих і 33 % рідкісноземельних покладів, що є об'єктами права власності Українського народу. Загальна вартість захоплених ресурсів оцінюється приблизно у 12,4 трлн дол. США. Виходячи з цього, позивачі вважають, що акціонери України, якими є Український народ, тобто громадяни України, понесли збитків у сумі 36 трлн 700 млрд дол. США, тобто на кожного громадянина України припадає 1 990 149,79 дол. США, якщо брати за розрахунок чисельність громадян України в загальній кількості 18 440 823 людини, враховуючи динаміку виробництва споживання хліба населенням України за 2020 рік, без урахування населення на тимчасово окупованих територіях, які за час окупації в добровільному порядку набули громадянства рф. Зважаючи на зазначені доводи, позивачі, які вважають себе безпосередньо постраждалими, просять стягнути з російської федерації на свою користь майнову шкоду в розмірі 1 990 149,79 дол. США. У справі з такими обставинами Верховний Суд у своїй постанові наголосив, що позивач не надав належних і допустимих доказів на підтвердження заподіяння безпосередньо йому майнової шкоди внаслідок російської військової агресії та тимчасової окупації суверенної території України, зокрема привласнення природних ресурсів. Тому відсутність порушеного належного саме позивачу майнового права виключає відшкодування майнової шкоди на його користь (Постанови Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 28 серпня 2024, справа 686/32571/23; 18 грудня 2024, справа 686/29638/23; 29 грудня 2025, справа 216/5143/23; Рішення Конотопського міськрайонного суду Сумської області, 22 квітня 2024, справа 577/673/24; Обухівського районного суду Київської області, 6 жовтня 2023, справа 372/2249/23).

Цікавою особливістю доказування у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією рф проти України, є типовість засобів доказування. Для підтвердження фактів та обставин, на які посилаються позивачі, суду надаються виключно письмові та електронні докази. У жодній із проаналізованих справ позивачі не посилаються на такий вид доказів як показання свідків. Зазначене свідчить про те, що за сформованого стандарту доказування для висновку про найбільшу вірогідність події суд не потребує додаткових підтверджень для отриманої інформації, а тому показання очевидців події не долучаються до справи. З огляду на це, можна дійти висновку про обсяг доказів, які суд вважає достатніми для доведення обґрунтованості позовних вимог у цій категорії справ.

Варто також звернути увагу на обов'язок з відшкодування, який виникає після набрання чинності відповідного судового рішення. Такий обов'язок кореспондує з відповідальністю за завдану шкоду і покладається на особу, яка її заподіяла. За аналогією із іншими деліктними зобов'язаннями та виходячи із презумпції вини можна дійти до наступного висновку щодо вини як предмету доказування у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією. Не притягнення держави-агресора та її керівництва до міжнародної кримінальної відповідальності за воєнні злочини та злочини проти людяності не може бути підставою для звільнення від цивільно-правової відповідальності за завдану шкоду, оскільки вину відповідача у цій категорії справ може бути підтверджено чи спростовано іншими належними доказами, зокрема, висновком судової експертизи тощо.

Цей розділ дослідження дозволяє сформувати дефініцію стандарту доказування у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією рф проти України. Виходячи із особливостей стандарту доказування у деліктних зобов'язаннях та аналізу судової

практики, можна стверджувати, що стандартом доказування у зазначеній категорії спорів слід вважати рівень переконаності суду щодо ймовірності існування тієї сукупності обставин, що становлять причину та шкоду як її наслідок, причинно-наслідковий зв'язок між ними і вину, у зв'язку з якою на учасника справи покладається обов'язок з відшкодування, які мають бути доведені учасником справи шляхом надання суду належних, достатніх та достовірних доказів, на підтвердження або спростування заявлених вимог, та їхня оцінка судом на основі внутрішнього переконання відповідно критерію обґрунтованої переконаності.

Дискусія і висновки

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що у справах про відшкодування шкоди деліктного характеру вирішальне значення має не кількість, а якість доказового матеріалу, який повинен охоплювати всі ключові елементи цивільно-правової відповідальності: факт заподіяння шкоди, протиправність поведінки заподіювача, причинно-наслідковий зв'язок між діями (бездіяльністю) та шкідливим результатом, а також вину. Належність, допустимість, достовірність і достатність доказів у цій категорії справ мають оцінюватися у сукупності, з урахуванням їх здатності відтворювати фактичні обставини правопорушення та забезпечувати формування обґрунтованого судового висновку.

У справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією російської федерації проти України, предмет доказування охоплює сукупність обставин, що підтверджують існування шкоди, причини її виникнення та причинно-наслідковий зв'язок між збройною агресією і заподіяними наслідками. Варто наголосити, що предмет доказування не можна ототожнювати із стандартом доказування. Це різні за своїм змістом поняття, але які об'єднані одним інститутом та мають стійкий зв'язок у процесі доказування, оскільки стандарт доказування застосовується судом у відношенні до предмета доказування. Судова практика свідчить про диференційований підхід до стандарту доказування залежно від виду шкоди. Стандарт доказування у справах про відшкодування майнової шкоди є значно вищим, ніж стандарт доказування у справах про відшкодування моральної шкоди. Під час оцінки доказів суди є значно прискіпливішими і вимогливішими щодо шкоди, завданої майну, ніж коли вирішується питання про наявність моральної шкоди і обґрунтованість вимог про її відшкодування. Можна стверджувати, що у справах про відшкодування майнової шкоди суди керуються стандартом обґрунтованої переконаності у доведеності предмета доказування як підстави для задоволення позовних вимог, у той час як у справах про відшкодування моральної шкоди в межах категорії, пов'язаної зі збройною агресією, стандартом доказування для суду є більша вірогідність існування моральної шкоди і розміру відшкодування, який можна вважати достатнім і розумним.

Характерною особливістю доказування у справах цієї категорії є типовість засобів доказування, що переважно обмежується письмовими та електронними доказами. Відсутність посилань на показання свідків свідчить про те, що за сформованого стандарту доказування суди вважають достатнім обсяг об'єктивної документальної інформації для формування переконання щодо ймовірності події та її наслідків, без необхідності додаткового підтвердження суб'єктивними джерелами доказів.

Узагальнюючи результати дослідження, можна сформулювати дефініцію стандарту доказування у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією російської федерації проти України, як рівень обґрунтованої переконаності суду щодо ймовірності існування сукупності обставин, що характеризують шкоду, її причину, причинно-наслідковий зв'язок і вину, які мають бути доведені стороною шляхом подання належних, достатніх і достовірних доказів та оцінені судом на основі внутрішнього переконання.

Проведене дослідження продемонструвало практичну застосовність стандарту доказування у судовій практиці у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, та виявило необхідність розвитку цього поняття у науці та практиці. Сформульований підхід до стандарту і особливостей доказування у досліджуваній категорії справ може сприяти підвищенню передбачуваності судових рішень і слугувати орієнтиром для правозастосовної практики у справах цієї категорії.

Отримані висновки можуть бути використані для подальшого розвитку доктрини цивільного процесуального права та уніфікації судової практики у справах про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, з урахуванням потреб ефективного захисту прав потерпілих.

Джерела фінансування. Автор заявляє про відсутність зовнішнього фінансування для проведення цього дослідження та підготовки рукопису до публікації.

Список використаних джерел

Грабовська, О. О. (2018). *Теоретико-правові проблеми доказування у цивільному процесі України* [Дис. д-ра юрид. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка]. Академічні тексти України. https://uacademic.info/ua/document/0519U000331

Європейський Союз (2024). *План для Ukraine Facility, 2024–2027*. ЄС. https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/

Закон України "Про військово-цивільні адміністрації" № 141-VIII (2015). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text

Захаров, П. С. (2018). *Доказування у справах про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, у цивільному судочинстві* [Дис. канд. юрид. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка]. Академічні тексти України. https://uacademic.info/ua/document/0419U002493

Пільков, К. (2019, 4 листопада). *Стандарт доказування як складова забезпечення права на справедливий суд*. Верховний Суд. https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/816559/

Постанова Великої Палати Верховного Суду, 18 березня 2020, справа 129/1033/13 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/88952196

Постанова Великої Палати Верховного Суду, 7 грудня 2021, справа 905/902/20 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/102342551

Постанова Кабінету Міністрів України "Особливості проведення дистанційного обстеження знищених окремих категорій об'єктів нерухомого майна, які розташовані на територіях можливих бойових дій, для яких не визначена дата припинення можливості бойових дій, на територіях активних бойових дій, територіях активних бойових дій, на яких функціонують державні електронні інформаційні ресурси, для яких не визначена дата завершення бойових дій" № 815 (2025). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-2025-%D0%BF#Text

Постанова Кабінету Міністрів України "Порядок надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна" № 600 (2023). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-п#Text

Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 8 квітня 2020, справа 761/310/17 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/88815319

Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 27 січня 2021, справа 753/13197/18 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/95042314

Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 14 квітня 2021, справа 753/6519/19 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/96342573

Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 7 липня 2021, справа 587/2051/18 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/98298873

Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 26 січня 2022, справа 953/6561/20 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/103282423

Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 18 травня 2022, справа 428/11673/19 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635313

Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 14 квітня 2022, справа 308/9708/19 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064

Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 25 травня 2022, справа 487/6970/20 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/104539336

Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 5 грудня 2022, справа 214/7462/20 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/108238968

Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 22 квітня 2024, справа 279/1834/22 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/118868218

Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 28 серпня 2024, справа 686/32571/23 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/121295624

Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 18 грудня 2024, справа 686/29638/23 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/123948795

Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 29 грудня 2025, справа 216/5143/23 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/133010319

Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду, 10 лютого 2025, справа 524/1252/23 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/125124932

Рішення Автозаводського районного суду м. Кременчука, 30 січня 2024, справа 524/1252/23 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/116720485

Рішення Богунського районного суду м. Житомира, 2 жовтня 2024, справа 295/7313/24 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/122075750

Рішення Васильківського міськрайонного суду Київської області, 14 травня 2025, справа 362/7786/24 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/127611896

Рішення Глобинського районного суду Полтавської області, 10 квітня 2025, справа 527/3620/24 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/126676811

Рішення Голосіївського районного суду м. Києва, 23 квітня 2024, справа 757/42701/23-ц (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/119156703

Рішення Голосіївського районного суду м. Києва, 24 грудня 2025, справа 752/25696/25 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/132913695

Рішення Деснянського районного суду м. Чернігова, 25 квітня 2024, справа 750/1063/24 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/118685143

Рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області, 10 жовтня 2023, справа 344/12881/23 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/114042560

Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області, 30 грудня 2025, справа 369/5980/25 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/133102567

Рішення Конотопського міськрайонного суду Сумської області, 22 квітня 2024, справа 577/673/24 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/118616745

Рішення Коростенського міськрайонного суду Житомирської області, 13 лютого 2025, справа 279/7870/24 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/125163818

Рішення Ленінського районного суду м. Дніпропетровська, 9 липня 2024, справа 205/9671/23 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/120303485

Рішення Магдалинівського районного суду Дніпропетровської області, 17 липня 2024, справа 179/603/24 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/120616558

Рішення Могилів-Подільського міськрайонного суду Вінницької області, 26 листопада 2024, справа 138/1621/24 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/123377260

Рішення Московського районного суду м. Харкова, 30 січня 2024, справа 643/11479/23 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/116702557

Рішення Обухівського районного суду Київської області, 6 жовтня 2023, справа 372/2249/23 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/114210013

Рішення Першотравенського міського суду Дніпропетровської області, 4 січня 2024, справа 186/1131/23 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/116102940

Рішення Приморського районного суду м. Одеси, 20 лютого 2025, справа 522/8068/24 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/125489127

Рішення Славутського міськрайонного суду Хмельницької області, 28 лютого 2024, справа 682/3067/23 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/117322455

Рішення Слов'янського міськрайонного суду Донецької області, 15 листопада 2023, справа 243/3249/23 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/114977572

Рішення Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області, 23 грудня 2025, справа 607/6780/25 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/133002457

Рішення Тлумацького районного суду Івано-Франківської області, 24 липня 2023, справа 353/634/23 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/112448047

Рішення Франківського районного суду м. Львова, 10 червня 2024, справа 465/1758/24 (Україна). https://reyestr.court.gov.ua/Review/119881046

Сакара, Н. (2022, 18 листопада). *Докази і доказування у цивільному процесі в умовах воєнного стану у практиці Верховного Суду*. Верховний Суд. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_11_18_Sakara_18_11_2022.pdf

Усенко, І. Б. (Ред.) (2014). *Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку*. Наукова думка.

Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV (2004). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

Ясинок, М. М. (Ред.). (2020). *Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар* (2-ге вид.). Правова єдність, Алерта.

Amerasinghe, C. F. (2005). 12 Standard of proof. In *Evidence in International Litigation* (pp. 232–261). Brill. https://doi.org/10.1163/9789047407775_017

Cadiet, L. (2005). The new French Code of Civil Procedure (1975). In C. H. van Rhee (Ed.). *European Traditions in Civil Procedure* (pp. 49–68). Intersentia.

European Law Institute, & UNIDROIT (2021). *ELI – UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure: From transnational principles to European rules of civil procedure*. Oxford University Press.

Jolowicz, H., & Nicholas, B. (2008). *Historical introduction to the study of Roman law* (3rd edn.). Cambridge University Press.

Karnaukh, B. (2021). Standards of proof: A comparative overview from the Ukrainian perspective. *Access to Justice in Eastern Europe*, 6(2), 25–43. https://doi.org/10.33327/AJEE-18-4.2-a000058

Kramer, X. E. (2013). *Procedure matters: Construction and deconstructivism in European civil procedure* (Erasmus law lectures 33). Eleven International Publishing. https://ssrn.com/abstract=2372713

Metzger, E. (2013). An outline of Roman civil procedure. *Roman Legal Tradition*, 9, 1–30. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1588142

Schweizer, M. (2016). The Civil standard of proof–What is it, actually? *The International Journal of Evidence & Proof*, *20*(3), 217–234. https://doi.org/10.1177/1365712716645227

Urbaniak, R., & Di Bello, M. (2021). Legal probabilism. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Stanford University. https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/legal-probabilism/

van Rhee, C. H. (2005). Introduction. In C. H. van Rhee (Ed.). *European Traditions in Civil Procedure* (pp. 185–193). Intersentia.

References

Amerasinghe, C. F. (2005). 12 Standard of proof. In *Evidence in International Litigation* (pp. 232–261). Brill. https://doi.org/10.1163/9789047407775_017

Cadiet, L. (2005). The new French Code of Civil Procedure (1975). In C. H. van Rhee (Ed.). *European Traditions in Civil Procedure* (pp. 49–68). Intersentia.

Civil Procedural Code of Ukraine No. 1618-IV (2004) [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

European Law Institute, & UNIDROIT (2021). *ELI – UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure: From transnational principles to European rules of civil procedure*. Oxford University Press.

European Union (2024). *Plan for the Ukraine Facility, 2024–2027*. EU [in Ukrainian]. https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/

Hrabovska, O. O. (2018). *Theoretical and legal problems of proof in the civil process in Ukraine* [Doctoral dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv]. Academic texts of Ukraine [in Ukrainian]. https://uacademic.info/ua/document/0519U000331

Jolowicz, H., & Nicholas, B. (2008). *Historical Introduction to the study of Roman law* (3rd edn.). Cambridge University Press.

Decision of the Avtozavodskyi District Court of Kremenchuk, January 30, 2024, Case 524/1252/23 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/116720485

Decision of the Bohunskyi District Court of Zhytomyr, October 2, 2024, Case 295/7313/24 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/122075750

Decision of the Desnianskyi District Court of Chernihiv, April 25, 2024, Case 750/1063/24 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/118685143

Decision of the Frankivskyi District Court of Lviv, June 10, 2024, Case 465/1758/24 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119881046

Decision of the Hlobynskyi Raion Court of Poltava Oblast, April 10, 2025, Case 527/3620/24 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/126676811

Decision of the Holosiivskyi District Court of Kyiv, April 23, 2024, Case 757/42701/23-ц (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119156703

Decision of the Holosiivskyi District Court of Kyiv, December 24, 2025, Case 752/25696/25 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/132913695

Decision of the Ivano-Frankivsk City Court of Ivano-Frankivsk Oblast, October 10, 2023, Case 344/12881/23 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/114042560

Decision of the Konotopskyi City-Raion Court of Sumy Oblast, April 22, 2024, Case 577/673/24 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/118616745

Decision of the Korostenskyi City-Raion Court of Zhytomyr Oblast, February 13, 2025, Case 279/7870/24 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/125163818

Decision of the Kyiv-Sviatoshyn Raion Court of Kyiv Oblast, December 30, 2025, Case 369/5980/25 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/133102567

Decision of the Leninskyi District Court of Dnipropetrovsk, July 9, 2024, Case 205/9671/23 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/120303485

Decision of the Mahdalynivskyi District Court of Dnipropetrovsk Oblast, July 17, 2024, Case 179/603/24 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/120616558

Decision of the Mohyliv-Podilskyi City-Raion Court of Vinnytsia Oblast, November 26, 2024, Case 138/1621/24 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/123377260

Decision of the Moskovskyi District Court of Kharkiv, January 30, 2024, Case 643/11479/23 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/116702557

Decision of the Obukhivskyi Raion Court of Kyiv Oblast, October 6, 2023, Case 372/2249/23 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/114210013

Decision of the Pershotravensk Town Court in Dnipropetrovsk Oblast, January 4, 2024, Case 186/1131/23 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/116102940

Decision of the Prymorskyi District Court of Odessa, February 20, 2025, Case 522/8068/24 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/125489127

Decision of the Slavutskyi City-Raion Court of Khmelnytskyi Oblast, February 28, 2024, Case 682/3067/23 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/117322455

Decision of the Slovianskyi City-Raion Court of Donetsk Oblast, November 15, 2023, Case 243/3249/23 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/114977572

Decision of the Ternopilskyi City-Raion Court of Ternopil Oblast, December 23, 2025, Case 607/6780/25 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/133002457

Decision of the Tlumatskyi Raion Court of Ivano-Frankivsk Oblast, July 24, 2023, Case 353/634/23 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/112448047

Decision of the Vasylkivskyi City-Raion Court of Kyiv Oblast, May 14, 2025, Case 362/7786/24 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/127611896

Karnaukh, B. (2021). Standards of Proof: A Comparative Overview from the Ukrainian Perspective. *Access to Justice in Eastern Europe*, *6*(2), 25–43. https://doi.org/10.33327/AJEE-18-4.2-a000058

Kramer, X. E. (2013). *Procedure matters: Construction and deconstructivism in European civil procedure* (Erasmus Law Lectures 33). Eleven International Publishing. https://ssrn.com/abstract=2372713

Law of Ukraine "On Military-Civil Administrations" No. 141-VIII (2015) [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text

Metzger, E. (2013). An outline of Roman civil procedure. *Roman Legal Tradition*, 9, 1–30. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1588142

Pilkov, K. (2019, November 4). *Standard of proof as an element of warranting the right to a fair trial*. Supreme Court [in Ukrainian]. https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/816559/

Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Features of conducting remote inspection of destroyed individual categories of real estate objects located in areas of possible hostilities for which the date of cessation of hostilities has not been determined, in areas of active hostilities, areas of active hostilities where state electronic information resources operate for which the date of cessation of hostilities has not been determined" No. 815 (2025) [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-2025-%D0%BF#Text

Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Procedure for providing compensation for destroyed real estate objects" No. 600 (2023) [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-п#Text

Resolution of the Civil Cassation Court of the Supreme Court, April 8, 2020, Case 761/310/17 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/88815319

Resolution of the Civil Cassation Court of the Supreme Court, January 27, 2021, Case 753/13197/18 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/95042314

Resolution of the Civil Cassation Court of the Supreme Court, April 14, 2021, Case 753/6519/19 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/96342573

Resolution of the Civil Cassation Court of the Supreme Court, July 7, 2021, Case 587/2051/18 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/98298873

Resolution of the Civil Cassation Court of the Supreme Court, January 26, 2022, Case 953/6561/20 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/103282423

Resolution of the Civil Cassation Court of the Supreme Court, April 14, 2022, Case 308/9708/19 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064

Resolution of the Civil Cassation Court of the Supreme Court, May 18, 2022, Case 428/11673/19 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635313

Resolution of the Civil Cassation Court of the Supreme Court, May 25, 2022, Case 487/6970/20 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/104539336

Resolution of the Civil Cassation Court of the Supreme Court, December 5, 2022, Case 214/7462/20 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/108238968

Resolution of the Civil Cassation Court of the Supreme Court, April 22, 2024, Case 279/1834/22 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/118868218

Resolution of the Civil Cassation Court of the Supreme Court, August 28, 2024, Case 686/32571/23 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/121295624

Resolution of the Civil Cassation Court of the Supreme Court, December 18, 2024, Case 686/29638/23 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/123948795

Resolution of the Civil Cassation Court of the Supreme Court, February 10, 2025, Case 524/1252/23 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/125124932

Resolution of the Civil Cassation Court of the Supreme Court, December 29, 2025, Case 216/5143/23 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/133010319

Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court, March 18, 2020, Case 129/1033/13 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/88952196

Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court, December 7, 2021, Case 905/902/20 (Ukraine) [in Ukrainian]. https://reyestr.court.gov.ua/Review/102342551

Sakara, N. (2022, November 18). *Evidence and proving in civil proceedings under martial law in the practice of the Supreme Court*. Supreme Court [in Ukrainian]. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_11_18_Sakara_18_11_2022.pdf

Schweizer, M. (2016). The civil standard of proof–What is it, actually? *The International Journal of Evidence & Proof*, *20*(3), 217–234. https://doi.org/10.1177/1365712716645227

Urbaniak, R., & Di Bello, M. (2021). Legal probabilism. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Stanford University. https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/legal-probabilism/

Usenko, I. B. (Ed.) (2014). *Judicial power in Ukraine: Historical origins, patterns, features of development*. Naukova dumka [in Ukrainian].

van Rhee, C. H. (2005). Introduction. In C. H. van Rhee (Ed.). *European Traditions in Civil Procedure* (pp. 185–193). Intersentia.

Yasynok, M. M. (Ed.). (2020). *Civil Procedural Code of Ukraine: Scientific and practical commentary* (2nd edn.). Pravova yednist, Alerta [in Ukrainian].

Zakharov, P. S. (2018). *Proof in cases on traffic accident reparation within Ukrainian civil procedure* [Candidate's dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv]. Academic texts of Ukraine [in Ukrainian]. https://uacademic.info/ua/document/0419U002493

Отримано редакцією журналу / Received: 10.02.26
Прорецензовано / Revised: 10.04.26
Схвалено до друку / Accepted: 09.06.26
Опубліковано / Published: 20.07.26

Yuliia HARTMAN, PhD Student
ORCID ID: 0000-0002-5637-8358
e-mail: yuliia.hartman@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FEATURES OF EVIDENCE AND PROOF IN CASES CONCERNING COMPENSATION FOR DAMAGE CAUSED BY ARMED AGGRESSION

B a c k g r o u n d . ***Proof is one of the key institutions of civil procedure, as it directly determines whether a court will render a decision in favor of one of the parties and the effective implementation of the adversarial principle. Ukrainian civil procedural legislation establishes the obligation of the parties to prove the circumstances of the case by submitting evidence that is relevant, admissible, reliable, and sufficient. In this context, the standard of proof acquires particular significance as a category that is relatively new to domestic civil procedural scholarship. The relevance of this study is***

обусловлена the active development of judicial practice in cases concerning compensation for damage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which have acquired the characteristics of a distinct category of civil cases. The purpose of the article is to identify the specific features of proof in this category of disputes, taking into account their subject matter of proof and the applicable standard of proof.

Methods. ***The methodological framework of the study is based on general scientific and special legal methods, including analysis, synthesis, comparative legal, and formal legal methods. The research combines a theoretical analysis of doctrinal approaches to the standard of proof in civil proceedings with an empirical study of judicial practice. The study analyzes decisions of courts of first instance in cases where proceedings were initiated after 24 February 2022, using the tools of the Unified State Register of Court Decisions, as well as relevant legal positions of the Supreme Court сформовані after the 2019 reform of the Civil Procedure Code of Ukraine.***

Results. ***The study identifies the characteristic features of the subject matter of proof and the means of proof in cases concerning compensation for damage caused by armed aggression. A differentiated approach of the courts to the standard of proof depending on the type of damage has been revealed: the application of a heightened standard of reasonable conviction in cases concerning compensation for material damage, and the standard of greater probability in cases concerning compensation for non-pecuniary (moral) damage. The typical nature of the evidentiary base has been substantiated, which predominantly consists of written and electronic evidence.***

Conclusions. ***The analysis of decisions of courts of first instance and the legal positions of the Supreme Court indicates that judicial practice is consistent in the scope and relevance of the evidence required to prove the fact of damage and the causal link between the damage and the event that caused it.***

Keywords: ***civil procedure, adversarial principle, subject matter of proof, standard of proof, evidence, evaluation of evidence, access to justice.***

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.